

Ahzâb Sûresi'ndeki Bazı Belâğî İncelikler
Some Belagi Subtleties in Surah Al-Ahzab

Nihat YALÇIN

Yüksek Lisans Mezunlu, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Temel İslâm Bilimleri
Ana Bilim Dalı, Arap Dili ve Belâğatı Bilim Dalı
Post Graduate, Tokat Gaziosmanpasha University, Department of Basic Islamic
Sciences, Department of Arabic Language and Rhetoric
Tokat, Turkey

nihat6005@hotmail.com

ORCID ID: 0000-0002-3115-8260

Uğur GÜLBİL

Dr. Öğr. Üyesi, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Doğu
Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, Arap Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı,
Assistant Prof., Tokat Gaziosmanpaşa University, Faculty of Arts and Sciences,
Department of Eastern Languages and Literatures, Department of Arabic Language
and Literature,
Tokat, Turkey

ugur.gulbil@gop.edu.tr

ORCID ID: 0000-0001-7579-2231

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 16 Nisan / April 2021

Kabul Tarihi / Date Accepted: 03 Haziran / June 2021

Atıf / Citation: Yalçın, Nihat; Gülbil, Uğur. "Ahzâb Sûresi'ndeki Bazı Belâğî İncelikler / Some Belagi Subtleties İn Surah Al-Ahzab". *Gıfad: Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi / The Journal of Gumushane University Faculty of Theology*, 10/20 (Temmuz/July 2021/2): 648-674

İntihal: Bu makale, özel bir yazılım ile taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by a special software. No plagiarism detected.

Web: <http://dergipark.gov.tr/tr/pub/gifad> **Mail:** ilahiyatdergi@gumushane.edu.tr

Copyright© Published by Gümüşhane Üniversitesi, İlahiyatFakültesi /Gumushane University, Faculty of Theology, Gümüşhane, 29000 Turkey. Bütün hakları saklıdır. / All right reserved.

Öz¹

Arapça, cihanşümül bir dinin kitabı olan Kur'ân-ı Kerîm'in dili olması sebebiyle büyük bir önemi haizdir. Dil bilimsel tefsir âlimlerine göre Kur'ân-ı Kerîm'in fesâhat, belâgat ve î'câzı, anlam bilimsel boyutu ve hikmetleri sahip olduğu belâgatinde, özel üslûbunda; haberî ve inşâî isnadında, takdim ve tehirinde, zikir ve hazfinde, îcâz, itnâb ve müsâvâtında, muktezâ-i zâhirin dışına çıkmasında, fasl ve vassalında, lafız ve mânâ dengesinde, fasıllarında, edebî yönteminde ve benzerinin olmayışında ortaya çıkmaktadır. Kur'ân-ı Kerîm'in bütün sûre ve âyetlerinde olduğu gibi Ahzâb Sûresi'nde de bu anlamda birçok belâgî incelik, vecize ve gizem bulunmaktadır. Bu makalede, Ahzâb sûresi özelinde Allah'tan korkmayı, vahye uymayı ve Allah'a tevekkülü emreden, zihâr gibi bazı Câhiliye âdetlerini kaldıran, Rasûlullahın (sav) makamı, vazifesi ve mirasın akrabalık sebebiyle meşru kılınmasının anlatıldığı âyetler eşliğinde Kur'ân-ı Kerîm'in özellikle Meânî ilmi açısından belâgî inceliklerini ve bunların anlama olan etki ve yansımaları izah edilmeye çalışılacaktır. Dolayısıyla okur, Meânî ilminin anlam zenginliğini oluşturmadaki önemini yansıtan söz konusu belâgî inceliklerin konu edildiği bu makale ile yüce kitabımız Kur'ân-ı Kerîm'in hikmet ve sırlarına vâkıf olma yolunun, anlam bilim üslûblarına vâkıf olmaktan geçtiğini, sıradan meâl ve tefsir çalışmaları yerine filoloji açısından hazırlanmış tefsir ve meâl çalışmalarını okumanın ve onlara müracaatın gerekliliğini idrak edebilecektir.

Anahtar Kelimeler: Kur'ân-ı Kerîm, Ahzâb Sûresi, Belâgat, Meânî İlmi, Belâgî İncelikleri.

Abstract

Arabic language has great importance because it is the language of the Qur'an, which is the book of a universal religion. According to linguistic tafsir scholars, in the rhetoric of the Qur'an, the eloquence, rhetoric, semantic dimension and wisdom, in its special style; It emerges in his announcement and postponement, introduction and postponement, dhikr and deletion, in his short phrase, long expression and word and meaning equality expression, fasl and vassal, in the balance of words and meanings, fasls, literary method, and the absence of the alike. As in all the suras and verses of the Qur'an, there are many eloquent subtleties, aphorisms and mysteries in this sense in the chapter of al-Ahzab. In this article, the Qur'an is accompanied by verses in which fear of Allah, obey revelation and trust in Allah, abolish certain Jahr traditions, the position and duty of the Prophet (saas), and legitimization of inheritance due to kinship in the chapter of al-Ahzab. It will be tried to explain the eloquent subtleties of

¹ Bu çalışma "Ahzâb Sûresi'nin Meânî İlmi Açısından Tahlili" isimli yüksek lisans tezinden üretilmiştir. Nihat Yalçın, *Ahzâb Sûresi'nin Meânî İlmi Açısından Tahlili* (Tokat: Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021), 1-174.

the saga, especially in terms of the scientific science, and their effects and reflections on meaning. Therefore, the reader reads with this article, in which these eloquent subtleties, which reflect the importance of the science of Maani in creating the richness of meaning, are the subject; Our exalted book will be able to comprehend that the way to become acquainted with the wisdom and secrets of the Quran is through being acquainted with the semantic styles, and the necessity of reading and referring to philological works of tafsir and tafsir rather than ordinary public and tafsir studies.

Keywords: *The Holy Qur'an, Surah al-Ahzab, Balâgah, The Science of Maânî, Rhetorical Subtleties.*

Extended Summary

Arabic has a great importance because it is the language of the Qur'an, which is the book of a universal religion. For this reason, Qur'an translations that are made without revealing rhetoric subtleties, and especially the semantic sciences, without taking them into account and making them effective, bring along some problems. One of the most important of these problems is not to respect them by eliminating the wisdom in divine speech, the divine mystery, eloquence, kindness and richness of meaning. Overcoming these and similar problems will be possible by understanding the science of rhetoric better, being aware of it, obeying its rules, and therefore being aware of the richness of meaning hidden in the verses of the Qur'an. Almighty Allah, the possessor of endless and unlimited knowledge, also said, "Indeed, this Qur'an was sent down by the Lord of the worlds. As he said that "The Trustworthy Spirit has brought it down upon your heart, - so that you may be of the warners - in a clear Arabic language", Arabic language and rhetoric is the first of the sciences to be learned because of reading, understanding, and interpreting of the Qur'an, whose language is Arabic, and contentment of hearts, without leaving the circle of tawhid. According to the scholars of linguistic tafsir, fasaha, balagha and i'jaz emerge in rhetoric, which has a semantic dimension and wisdom; special style; its isnad of khabar and insha; presentation and adjournment; declaring and hiding; I'jaz, periphrasis and musawat; meaning out of sight; separating and connecting; in the balance of words and meanings; intervals; its literary method and the absence of its similar. As in all the surahs and verses of the Qur'an, there are many rhetorical subtleties, aphorisms and mysteries in Surah Ahzab. In the article, in the context of Surah Ahzab, we have explained the rhetorical subtleties of the Qur'an, especially in terms of semantic science, and their effects and reflections on meaning, with verses which commands to fear Allah, to obey the revelation and to put tawakkul on Allah, removes some Jahiliyya customs

such as zihar, describes the rank and duty of the Messenger of Allah and the legitimation of inheritance due to kinship. In this article in which rhetoric subtleties are discussed, we explained for readers that the importance of the semantic in creating the richness of meaning, the necessity of knowing the semantic styles in order to understand the wisdom and secrets of our supreme book, the Qur'an, the necessity of reading and applying to tafsir and translation studies prepared in terms of philology instead of ordinary translation and interpretation studies. In line with this purpose, in this article, we have tried to emphasize that to put forth the subtleties and unique beauties of the Ahzâb Surah in terms of rhetoric to present semantic science materials, to give information about semantic situations, and in the context of Surah Ahzab, to know the material and subtleties of the rhetoric science in the point of understanding of Quran more accurately is essential. The science of rhetoric, especially the science of semantic, is as effective as the science of language, morphology or syntax, as well as human perception, for understanding of the meaning meant by the word and its rhetoric. It is obvious that a word uttered without having the knowledge of semantic will be a deficient word in terms of both rhetoric and fasaha. Such a lack of knowledge can lead to not only the inability to understand the Qur'an, but also ordinary word spoken with rhetoric and fasaha. In this case, it will become more difficult to understand the meaning and interpret it. It is hoped that especially showing the subtleties of semantic science will contribute to a better understanding of the meaning integrity and provisions of this surah, by determining the rhetorical subtleties in the verses of the Ahzâb Surah, which we have discussed in this article, and applying them to the verses, and examining their contribution to the meaning. This situation, in general terms, reveals clearly that the semantic science is essential in the efforts to understand and interpret the meaning in the verses of the Qur'an, which is loaded with fasaha and rhetoric, by realizing the importance of semantic science in Arabic. Undoubtedly, it has been understood once again that Allah has equipped the Qur'an with the most eloquent of expressions and words to impress his interlocutors, because it is the last divine book he sent down. It is an undoubted fact that every scientist who wants to be familiar with the subtleties of divine speech in terms of Arabic language and rhetoric needs to know Arabic grammar very well, and then the science of rhetoric and especially the science of semantic. Then, Qur'anic translation and other studies on the Qur'an by such a scientist, only after that, will have a more reliable, usable and beneficial effect. Therefore, it will be possible to understand the Qur'an, which was sent down in clear Arabic and to convey

its divine messages to its addressees in the most accurate way, by learning its original language, namely Arabic, with all its privileges. In this way, it has been tried to reveal the necessity of being knowledgeable in the science of rhetoric, especially in the science of semantic, reaching the literary aspect and arts of the Qur'an, whose wording and language is Arabic, and understanding its verses correctly.

Giriş

Hiç şüphesiz Kur'ân-ı Kerîm'in nazmı celilindeki anlam zenginliğini idrak ederek onun en doğru şekilde anlaşılması, açıklanması ve hayatımıza rehber kılınabilmesi için Arap dili ve belâgatı, en kaçınılmaz ve temel bir unsur olarak değerlendirilir. Genel anlamda Belâgat ilmini, özellikle de Meânî ilmi durumlarını yani anlam bilimsel incelikleri ortaya koymadan, dikkate almadan ve onları etkin kılmadan yapılan meâl ve çeviriler bir takım sorunları da beraberinde getirmektedir. Bu problemlerden en önemli olanların ve hayati önem taşıyanların başında, ilâhî kelâmdaki hikmeti ve esrâr-ı ilâhîyi, letâfet, nezâfet ve mâna zenginliğini ortadan kaldırarak onlara itibar etmemek gelir. Kanaatimizce işte bu ve benzeri sorunların aşılması, belâgat ilmini daha iyi anlamakla birlikte ona vâkıf olmak, kurallarına riayet etmek ve dolayısıyla Kur'ân-ı Kerîm'in âyetlerinde saklı mâna zenginliğinin farkında olunması ile mümkün olacaktır. Bu nedenle makalede, Ahzâb sûresi'ndeki bazı belâgî incelikler ele alınacaktır.

Çalışmanın amacı; hem eşi ve benzeri gelmemiş ve gelmeyecek olan yüce kitabımızdaki Ahzâb Sûresi'nde yer alan incelikleri ve eşsiz güzellikleri Belâgat ilmi açısından uygulamalı olarak ortaya koymak hem de Meânî ilmi malzemelerini izhar etmek, anlam bilimsel durumlar hakkında bilgi vermek ve dahi Ahzâb sûresi bağlamında Kur'ân-ı Kerîm'in daha doğru anlaşılıp idraki noktasında Belâgat ilminin Meânî ilmi malzemelerinin ve inceliklerinin bilinmesi gerektiğine dikkat çekmektir. Velhasıl tüm bu hususlar, bahsi geçen sorunları çözebilmek, lafzı ve dili Arapça olan Kur'ân-ı Kerîm'in edebî yönüne ve sanatlarına ulaşabilmek ve âyetlerini doğru anlayabilmek için Belâgat ilminin Meânî ilmi kısmına vâkıf olmanın gerekliliğini ortaya koymaktadır.

1. Ahzâb Sûresi'nin İçeriği

Ahzâb sûresi, mushaftaki sıralamada 33. sûre, nüzul sıralamasında ise doksanıncı sûredir. Mümtetine sûresi'nden önce, Âl-i İmrân sûresi'nden sonra ve ittifakla Medine'de inen bir sûredir. İbn İshâk'a (ö. 151/768) göre bu sûre Medine'de nâzil olmuştur ve iniş tarihi bakımından Medenî sûrelerin

dördüncüsüdür. Kur'ân-ı Kerîm'in 33. sûresi olan Ahzâb Sûresi² 73 âyet, 1280 kelime, 5796 veya 5790 harften oluşmaktadır.³

Bu sûre, adını 20 ve 22. âyetlerde geçen “el-Ahzâb” kelimesinden almıştır. Ki Ahzâb kelimesi ile inananlara karşı savaşmak için birlik oluşturan müşrik Arap kabileleri ve Yahudi kabileleri kastedilmektedir.⁴ Bu kabilelerin sebebiyet verdikleri savaşa da “Hendek” veya “Ahzâb Savaşı” denir. Sûre, bu olaydan behsettiği için “Ahzâb” ismini almıştır.

Ayrıca sûrede Hendek ve Benî Kureyza savaşları ile aile hayatına dair bazı hükümler, Hz. Peygamber'e (sav) karşı kâfirlerin ve münafıkların dedikodularına sebep olacak olan neseb, nikâh, miras, boşanma, tesettür, terbiye vb. konulara dair hükümler konu edilmiştir.⁵

2. Ahzâb Sûresi'ndeki Bazı Belâgî İncelikler

2.1. “يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ” (Ey Peygamber!) İfadesinde, “النَّبِيُّ (Peygamber)” Kelimesinin Kullanılmasındaki İncelik

Ahzâb sûresinde, bazen şer'î bir hüküm koymak, bazen de çeşitli gayelere matuf beş defa nida geçmektedir.⁶

Bunlardan “يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ اتَّقِ اللَّهَ وَلَا تُطِعِ الْكَافِرِينَ وَالْمُنَافِقِينَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا” “Ey Peygamber! Allah'a karşı gelmekten sakın. Kâfirlere ve münafıklara itaat etme. Şüphesiz Allah hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir”⁷ âyetinde, diğer sûrelerde de geçtiği üzere Cenâb-ı Hakk, Rasûlullah'a (sav) ismiyle nida şeklinde hitap etmemiştir. Bazen ya buradaki gibi “يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ” (Ey Peygamber!) ya da “يَا أَيُّهَا الرَّسُولُ” (Ey Rasûl!) şeklindeki nida ile hitap etmiştir. Diğer taraftan Allah'ın diğer peygamberlere isimleriyle seslendiği görülmektedir. Bu şekilde nida ile hitap, Rasûlullah'ın (sav) şânını övmek, erdemini, faziletini ve

² Fahreddin er-Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb (et-Tefsîru'l-Kebîr)* (Beyrut: Dâru l-Hyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1999), 25/153.

³ Mücîrüddîn b. Muhammed el-Uleymî Ebû'l-Yümn, *Fethu'r-Rahman fî Tefsîri'l-Kur'ân* (Dımaşk: Dâru'n-Nevâdir, 2009), 5/335; Muhammed Alî Tâhâ ed-Dürre, *Tefsîru'l-Kur'ân'il-Kerîm ve l'râbühü ve Beyânühü* (Dımaşk-Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 2009), 7/425.

⁴ Emin Işık, “Ahzâb Sûresi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayın ve Matbaacılık, 2009), 2/195-196.

⁵ Vehbe ez-Zühaylî, *et-Tefsîru'l-Münîr fî'l-Akîdeti ve's-Şerâti ve'l-Menhec* (Dımaşk: Dâru'l-Fikri'l-Muâsir, 1997), 21/227-287, 22/5-124; Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili* (İstanbul: Umut Matbaası, ts.), 291; Işık, “Ahzâb Sûresi”, 2/195-196; Hayrettin Karaman vd., *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsiri* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2020), 5/2681.

⁶ el-Ahzâb 33/1.

⁷ Altuntaş - Şahin, *Kur'ân-ı Kerîm ve Meâli*, 417.

mevkiini anlatmak ve ifade etmek içindir.⁸ Ayrıca bu tür nida ile amaç; insanlara, Hz. Peygamberin (sav) Allah'ın Rasûlü olduğunu ve bu münasebetle Allah'ın Rasûlüne karşı edepli ve saygılı olunması gerektiğini öğretmek, bununla müsemma kılmaları ve öyle hitap etmeleri gerektiğini hatırlatmak içindir. Bundan başka Allah'ın, sûrenin daha ilk âyetinde doğrudan Rasûlünü (sav) muhatap alışı ve ona "النَّبِيُّ" (Peygamber) şeklinde seslenişi sonraki âyetlerde Rasûlullahın (sav) içerisinde bulunduğu hallerin ve şartların önemli olanlarına giriş ve icâzet kabilindedir.⁹

2.2. "وَلَا تُطِيعِ الْكٰفِرِيْنَ وَالْمُنٰفِقِيْنَ" ve "اتَّقِ اللّٰهَ" İfadesinden Sonra "إِيَّهَا النَّبِيُّ" Şeklinde "Emir" ve "Nehiy" İnşâ üslûplarının Kullanılmasındaki İncelik

Âyetteki "اتَّقِ اللّٰهَ"¹⁰ "Allah'a karşı gelmekten sakın"¹¹ cümlesi "emir" cümlesidir. Vaslolunan "وَلَا تُطِيعِ الْكٰفِرِيْنَ وَالْمُنٰفِقِيْنَ"¹² "Kâfirlere ve münafileklara itaat etme"¹³ cümlesi ise "nehiy" cümlesidir. İki cümle arasındaki kemal-i ittisal yani kâfirlere ve münafileklara itaat etmemenin Allah'tan korkmak için gerekli olması iki cümle arasındaki vasl sebebidir. Kendisinden sonraki nehiy cümlesine giriş olarak zikredilen emir cümlesi "istidâme (sürdürmek)" ve "izdiyâd (artırmak, çoğaltmak)" anlamında kullanılmıştır. Buna göre âyetin mânası, Allah'ın düşmanları ile cihatta -önceden olduğu gibi yine- takvaya (Allah'tan korkmaya) devam et ve takva sebeplerini artır şeklindedir.¹⁴ Âyette; hitabın Rasûlullah'a (sav) yapıldığı ittikâ ve haşyet (Allah korkusu) emrini, Rasûlullahı (sav), Allah ve Rasûlünün düşmanlarına yönelmekten

⁸ Ebû Hayyân el-Endelüsî, *el-Bahru'l-Muhît fi't-Tefsîr* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1999), 8/450; Ebüssuûd Efendi, *Tefsîru Ebi's-Su'ûd (İrşâdü'l-'Aklî's-Selîm ila Mezâyâ'l-Kitâbi'l-Kerîm)* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, ts.), 7/89; Zühaylî, *et-Tefsîru'l-Münîr*, 1/229.

⁹ Endelüsî, *el-Bahru'l-Muhît fi't-Tefsîr*, 8/450; Muhammed Tâhir İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr (Tahrîru'l-Mâna's-Sedîd ve Tenvîru'l-Aklî'l-Cedîd min Tefsîri'l-Kitâbi'l-Mecîd)* (Tunus: ed-Dâru't-Tûnisiyye li'n-Neşr, 1984), 21/249.

¹⁰ el-Ahzâb 33/1.

¹¹ Altuntaş - Şahin, *Kur'ân-ı Kerîm ve Meâli*, 417.

¹² el-Ahzâb 33/1.

¹³ Altuntaş - Şahin, *Kur'ân-ı Kerîm ve Meâli*, 417.

¹⁴ Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî el-Mâverdî, *Tefsîrü'l-Kur'ân (en-Nüket ve'l-Uyûn)* (Beyrut-Lübnan: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.), 4/369; Ebü'l-Muzaffer es-Sem'ânî, *Tefsîrü'l-Kur'ân (Kitâbü't-Tefsîr)* (Riyad: Dâru'l-Vatan, 1997), 4/256; Ebü'l-Hasen Alî bin Ahmed bin Muhammed el-Vâhidî en-Nisâbü'rî, *el-Vasît fi Tefsîri'l-Kur'ânî'l-Mecîd (el-Vasît Beyne'l-Makbûd ve'l-Basît)* (Beyrut-Lübnan: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1994), 2/1121; Ebü'l-Berekât en-Neseî, *Tefsîru'n-Neseî (Medârikü't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vil)* (Beyrut: Dâru'l-Kelîmî't-Tayyib, 1998), 3/14; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, 250; Zühaylî, *et-Tefsîru'l-Münîr*, 21/229.

nehyleden “وَلَا تُطِيعُوا الْكٰفِرِيْنَ وَالْمُنٰفِقِيْنَ” “Kâfirlere ve münafıklara itaat etme”¹⁵ nehiy cümlesi takip etmektedir.¹⁶ Bu nehiy cümlesi, gerçek anlamının dışında başka bir maksat ile yani “sebat (olduğu gibi devam etme)” mânasında kullanılmıştır. Yani bir anlamda âyet; “Ey peygamber! Her zamanki gibi onlara itaat etmediğin, onların sözlerini dinlemediğin gibi yine onlara itaat etmemeye, onların sözlerini dinlememeye hatta onlarla istişâre bile etmemeye devam et” demektir.¹⁷

Bu sûrenin emir ve nehiy cümleleriyle başlaması, Rasûlullahtan (sav) sanki yapmadığı bir şeyleri istemek ya da olumsuz yönde yapabileceklerine engel olmak mânasına gelmez. Aksine bu âyet/ler, sonraki âyetlerde bildirilecek olan Hendek (Ahzâb) Savaşı, Mekkeli müşriklerden, münafıklardan ve birtakım Yahudi topluluklarından oluşan hizb gruplarının işbirliği, Rasûlullaha (sav) çektirdikleri eza ve cefalar, davranış, tutum ve durumları karşısında onu ve ümmetini haberdar etmek ve onların dayanıklı olmalarını sağlamak için gelmiştir.

2.3. “مِنْ رَبِّكَ” İfadesinin Zikredilmesindeki İncelik

İkinci âyeti kerîmenin ¹⁸“وَأَنْبَغُ مَا يُوحَىٰ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ” “Rabbinden sana vahyolunana uy”¹⁹ kısmında “وَأَنْبَغُ مَا يُوحَىٰ” denildikten sonra “مِنْ رَبِّكَ” ifadesinin zikredilmesi, îcâz kastıyla hem “zikir” hem de “tetmîm”²⁰ yoluyla “itnâb”ı içerir. Bu şekilde bir itnâb yapılması, aslında mânası önceki kelâmdan anlaşılan bir kelimenin zikri yoluyla Cenâb-ı Hakk’ın rubûbiyyet ünvanına ve vasfına değinilmesi, Allah’ın emrine imtisâli ve uymayı te’kit içindir.²¹

¹⁵ Altuntaş - Şahin, *Kur’ân-ı Kerîm ve Meâli*, 417.

¹⁶ Ebü’l-Hasen Burhânüddîn İbrâhîm b. Ömer b. Hasen er-Rubât el-Hirbevî el-Bikaî, *Nazmu’d-Dürer fi Tenâsübi’l-Âyâtî ve’s-Süver* (Kahire: Dâru’l-Küttâbi’l-İslâmî, ts.), 15/275.

¹⁷ Şehâbüddîn Mahmûd el-Âlûsî, *Rûhu’l-Me’ânî fi Tefsiri’l-Kur’ânî’l-‘Azîm ve’s-Seb’i’l-Mesânî* (Beyrut: Dâru’l-Küttübi’l-İlmiyye, 1994), 11/143; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, 21/249.

¹⁸ el-Ahzâb 33/2.

¹⁹ Altuntaş - Şahin, *Kur’ân-ı Kerîm ve Meâli*, 417.

²⁰ Tetmîm: Kelâmda her hangi bir maksattan dolayı mef’ûl, hâl, temyiz veya câr ve mecrûr gibi fazlalık olan unsurları fazlalaştırarak yapılan itnâba denir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Hatîb el-Kazvînî, *el-Îzâh fi ‘Ulûmi’l-Belâga* (Beyrut: Dâru’l-Küttübi’l-İlmiyye, 2002), 3/196-224; *Bahâeddîn es-Sübkî, Arûsu’l-Efrâh fi Şerhi Telhîsi’l-Miftâh* (Beyrut: el-Mektebetü’l-‘Asriyye, 2003), 605-621; Muhammed b. Ahmed ed-Desûkî, *Hâşiye ‘alâ Şerhi’l-Telhîs* (Beyrut: el-Mektebetü’l-‘Asriyye, ts.), 2/686-737; Ahmed b. Mustafa el-Merâgî, *Ulûmu’l-belâga (el-Beyân, el-Meânî, el-Bed’i)* (Beyrut: Dâru’l-Küttübi’l-İlmiyye, 2007), 191-199.

²¹ Ebüssuûd, *İrşâdü’l-‘Akli’s-Selîm ilâ Mezâyâ’l-Kitâbi’l-Kerîm*, 7/89.

2.4. “إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا” Haber Cümlesi ve Bu Cümlede Bulunan İltifâtaki İncelik

İkinci âyeti kerîmenin bu kısmında “kelâmın muktezâ-i zâhirin dışına çıkması” hallerinden “yakın anlamlı kelimeler arasında” ve “sayılar bakımından müfred ve cemi arasında” şeklinde “iltifât” durumu vardır. Bu âyette, önce “Rabb” kelimesinden “Allah” kelimesine, sonrasında ise müfred müzekker muhatap sîgası olan (أَتَّبِعُ) fiilinden, cemi müzekker muhatap olan (تَعْمَلُونَ) fiiline iltifât yapılmıştır.

Gerek âyetin baş tarafındaki “أَتَّبِعُ” fiilinin müsned-i ileyhi olan müstetir (gizli) “أَنْتَ” (ente) zamirinden gerekse “إِلَيْكَ” ve “مِنْ رَبِّكَ” deki Rasûlullah (sav) işaret eden müfred müzekker muhatap “كَ” muttasıl mecrur zamirinden anlaşıldığı üzere hitap, Rasûlullahdır (sav). Ancak âyetin devamında “بِمَا تَعْمَلُونَ” ifadesi kullanılarak yani fiili muzari cemi müzekker muhatap sîgası kullanmak suretiyle ²² “إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا” “Şüphesiz Allah yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır”²³ buyurularak müfred sîgasından cemi sîgasına “iltifât” yapılmıştır. Bu âyette hitap, bazı müfessirlere göre yalnız Rasûlullahdır (sav). Bazı müfessirlere göre ise hitap, birinci âyetteki “يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ” karinesinin işaret ettiği üzere Rasûlullah (sav) ve ona inanan ashâptir. Diğer bazılarına göre de hitap “iltifât” yoluyla ashâbın dışındaki tüm inananlardır.²⁴ Burada müfred fiil sîgası ile iktifa edilecek yerde fiilin cemi gelmesi, âyetin muhataplarının tamamının yapmış oldukları her şeyi bildiğini bildirmek suretiyle Cenâb-ı Hakk’ın zatını ta’zim içindir.²⁵ Haberî isnadla kurulan bu cümle, gaye ve fâide açısından emre imtisal ile sevaba teşvik, emir terk edildiğinde günaha sebebiyet vereceğinden dolayı günahattan korkutma şeklinde “tergîb (teşvik)” ve “terhîb (korkutma)” gayeli bir cümledir. Âyetin öncesine uygun olarak zamir olarak gelmesi gereken müsned-i ileyh, zamir değil isim olarak “الله” (Allah) şeklinde getirilmiştir. Dolayısıyla böyle bir değişikliğin amacı, Allah’ın ismi ile bereketlenmek ve Allah’ın (c.c.) zatını

²² el-Ahzâb 33/2.

²³ Altuntaş - Şahin, *Kur’ân-ı Kerîm ve Meâli*, 417.

²⁴ Ebüssuûd, *İrşâdü’l-‘Akli’s-Selîm ilâ Mezâyâ’l-Kitâbi’l-Kerîm*, 7/89.

²⁵ İbn Âdil ed-Dımaşkî, *el-Lübâb fî ‘Ulûmi’l-Kitâb* (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1998), 15/497; Semîn el-Halebî, *ed-Dürrü’l-masûn fî ‘Ulûmi’l-Kitâbi’l-Meknûn* (Dımaşk: Dâru’l-Kalem, ts.), 9/91; Ebüssuûd, *İrşâdü’l-‘Akli’s-Selîm ilâ Mezâyâ’l-Kitâbi’l-Kerîm*, 7/89.

ta'zim içindir.²⁶

2.5. “وَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ” İnşâ Üslûbündeki İncelik

Üçüncü âyeti kerîmede bulunan “وَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ”²⁷ “Allah'a tevekkül et”²⁸ cümlesi, “teşcî' (teşvik)” anlamında kullanılmış bir tür “inşâ” cümlesidir. Bu emir cümlesi, din düşmanlarının söylediklerinin tersine hem teşvik anlamında hem de teşvik amacıyla kullanılmıştır.²⁹

Âlûsî'nin (ö. 1270/1854) de ifade ettiği gibi bu cümledeki “عَلَى اللَّهِ” câr ve mecrurunda, zamir gelmesi gereken yerde Hz. Allah'ın zatını ta'zim ve temkin için ismi zâhir getirilerek “izmâr makamında izhâr” yapılmıştır.³⁰

2.6. Zâid olan “ب” (be) Harfinin Zikrindeki İncelik

Üçüncü âyeti kerîmedeki “وَكَفَى بِاللَّهِ وَكِيلًا”³¹ fiil cümlesinde mânâyı kuvvetlendirmek için te'kit unsuru olarak zâid harf kullanılmıştır. Şöyle ki; cümlede geçen “بِاللَّهِ” ögesi “كَفَى” fiilinin fâilidir. Burada ihtiyaç haricinde gelen “ب” (be) harfi, zâiddir. Bu zâid harfin kelâmı tahsin ve tezyin için getirilme görevi olmasının yanı sıra -buradaki gibi- Allah'ın (c.c.), kâfirlerin ve münafıkların kötülüklerine karşı Rasûlullah'a (sav) yeterli olması dolayısıyla Cenâb-ı Hakk'ın her yeri kaplayan, akıllara taşkınlık veren mutlak azamet ve heybet sahibi olduğunu gösteren celâl vafına “ilticâ (sığınma)” amacı vardır.³²

2.7. Âyette “مَا جَعَلَ اللَّهُ” İfadesinin Birden Fazla Kullanılmasıyla ve Müsnedin, “مَا” (mâ) ile Menfî Kılınmasıyla Yapılan İtnâb ve İcâzdaki İncelik

Dördüncü âyette “ذُكِّمْتُمْ فَوَلُّكُمْ بِأَفْوَاهِكُمْ”³³ “Bu sizin ağızlarınızla söylediğiniz

²⁶ Bikaî, *Nazmü'd-Dürer fi Tenâsübi'l-Âyâti ve's-Süver*, 15/281-282.

²⁷ el-Ahzâb 33/3.

²⁸ Altuntaş - Şahin, *Kur'ân-ı Kerîm ve Meâli*, 417.

²⁹ Ebû Muhammed Şerefüddîn Hüseyin b. Abdillâh b. Muhammed et-Tîbî, *Fütûhu'l-Gayb fi (ve)'l-Keşf 'an Kınâ'i'r-Rayb (Şerhu/Hâşiyetü'l-Keşşâf)* (Dubai: Câizetü Dubai ed-Devliyye li'l-Kur'âni'l-Kerîm, 2013), 12/376.

³⁰ Âlûsî, *Rûhu'l-Me'ânî fi Tefsîri'l-Kur'âni'l-'Azîm ve's-Seb'i'l-Mesânî*, 11/143.

³¹ el-Ahzâb 33/3.

³² Tîbî, *Fütûhu'l-Gayb fi (ve)'l-Keşf 'an Kınâ'i'r-Rayb (Şerhu/Hâşiyetü'l-Keşşâf)*, 12/376; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, 21/263.

³³ el-Ahzâb 33/4.

(fakat gerçekliği olmayan) sözünüzdür”³⁴ karine cümlesinden anlaşıldığı üzere âyette; “و” (vav) ile birbirine vaslolunan ³⁵“مَا جَعَلَ اللَّهُ” (Allah koymamıştır, yapmamıştır, kılmamıştır) haberî isnadlarındaki nisbet için muhatapların kendilerinin de önceden bilip söyledikleri, bir insanın iki kalbinin olması, kendilerine zihâr yaptıkları eşlerini anneleri gibi saymaları, yine evlatlık edindikleri çocukları öz çocukları görmeleri gibi birtakım batıl işler bulunmaktadır. İşte bu batıl işleri yok saymak ve bu mânâyı te’kit ve vurgulamak, ayrıca lafzı tezyin ve tahsine (süslemeye ve güzelleştirmeye) yönelik olarak müsned olan “مَا جَعَلَ” ifadesi “itnâb” yapılarak üç defa tekrar ettirilmiştir. Ayrıca bu haber cümlelerinde inkâr ehli olan muhataplarına, bir insanda iki kalp bulunmadığını, zihâr ve evlat edinme ile ilgili bir takım yanlış bildikleri şeylerin doğrusunun ne oldukları ile ilgili hükümleri beyan gayesi bulunmaktadır.

Yine aynı âyeti kerîmede îcâzlı söyleyişin birer göstergesi olan gayr-ı müceb (olumsuz) kelâmda “رَجُلٍ” kelimesinde olduğu gibi nekra (umûmî) bir ismin getirilmesi “ل” (lam) ve “مِنْ قَلْبَيْنِ” ifadesindeki “مِنْ” (min) gibi harf-i cerlerin zâid olarak getirilmesi³⁶ ve müsnedin “مَا” (mâ) ile menfî (olumsuzlaştırılmış) fiili mazi olarak getirilmesi ile “îcâz” yapılarak umumi mânâ ifade edilmiştir. Ayrıca bütün bunlar, muhatapların hükmü kabul etmeyen müşrikler olmasından dolayı haber cümlelerinden oluşan âyeti kerîmede, özellikle de bu âyetin ³⁷“مَا جَعَلَ اللَّهُ لِرَجُلٍ مِنْ قَلْبَيْنِ فِي جَوْفِهِ”³⁸ “Allah, hiçbir adamın içine iki kalp koymamıştır”³⁸ kısmında, muhatapların inkârları nisbetince te’kit edâtı ile kuvvetlendirildiğini göstermektedir.³⁹ Nekra olan racül kelimesinin kullanılması, “رَجُلٍ” (racül) kelimesinin nefiden sonra getirilmesi ve “مِنْ قَلْبَيْنِ” ifadesindeki zâid “مِنْ” (min) harfi cerinin getirilmesi, hükmün genelliğini ve kapsamının geniş olduğunu ifade etmek içindir.⁴⁰ Ayrıca âyette

³⁴ Altuntaş - Şahin, *Kur’ân-ı Kerîm ve Meâli*, 417.

³⁵ el-Ahzâb 33/4.

³⁶ “ب، مِّن، الـم” (be, min, el-lâm/lâm) bu üç harfi cer, gayr-i müceb (olumsuz) kelâmda yani “لَيْسَ” (leyse) ve leysye müşâbih (leysye benzeyen) “مـا، لـا” (mâ, lâ) ile olumsuz olan kelâmda zâid harf olurlar. Yani kendi mânalarında kullanılmazlar, umûmilik ifade etmek ve kelâmı güzelleştirmek için zikredilirler. (bkz. Ebû Amr Cemâlüddîn Osmân b. Ömer b. Ebî Bekr b. Yûnus (İbnu’l Hâcib), *el-Kâfiye (Nahiv Mecmuası)* (İstanbul: Fazilet Neşriyat, 1999), 95/103.)

³⁷ el-Ahzâb 33/4.

³⁸ Altuntaş - Şahin, *Kur’ân-ı Kerîm ve Meâli*, 417.

³⁹ Muhammed Ali es-Sâbûnî, *Safvetü’l-Tefâsîr* (Kahire: Dârus-Sâbûnî, 1997), 2/474.

⁴⁰ Ebû Ca’fer en-Nehhâs, *İ’râbü’l-Kur’ân* (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 2000), 3/206.

“مِنْ قَلْبَيْنِ فِي جَوْفِهِ” ifadesinde iki kalp zikredildikten sonra tekrar “جَوْفٌ” (cevf yani beyin hariç kalp ve ciğerler gibi hayatî uzuvları içerisinde barındıran karın ve göğüs boşluğunun tamamı)⁴¹ kelimesinin getirilmesi hakkında Ebû Bekr b. Abdilkâdir er-Râzî (ö. 666/1268), “Cevf kelimesi,⁴² “وَلَكِنْ نَعْمَى الْقُلُوبُ الَّتِي فِي الصُّدُورِ” “Fakat göğüslerdeki kalpler körleşir”⁴³ âyetinde olduğu gibi te'kit içindir veya kalp akıl için kullanılır, aklın insanın başında yer aldığını zannedenlere bunun aksi olduğunu göstermek içindir” demiştir.⁴⁴ Dolayısıyla burada “جَوْفٌ” (cevf) kelimesi de te'kit ifade etmek için kullanılmıştır.

2.8. “فِي جَوْفِهِ” İfadesinin Kullanılmasındaki İncelik

Âyetin “مَا جَعَلَ اللَّهُ لِرَجُلٍ مِنْ قَلْبَيْنِ فِي جَوْفِهِ”⁴⁵ “Allah, hiçbir adamın içine iki kalp koymamıştır”⁴⁶ kısmındaki “جَوْفٌ” kelimesinin zikrinde, beyân ilmini belâgat karşılığında kullananlara göre “itnâb” durumu vardır.⁴⁷ “مِنْ قَلْبَيْنِ” (iki kalp) ifadesinden sonra “فِي جَوْفِهِ” ifadesinin getirilmesi, kalbin insan vücudunun başka bir yerinde bulunmasının imkânsızlığı nedeniyle hakikat yoluyla yapılan bir “itnâb” türüdür.⁴⁸ Ancak burada hakikat yoluyla yapılan itnâb yapılarak “فِي جَوْفِهِ” ifadesinin zikrinde, mecâzlı itnâb bulunan⁴⁹ “وَلَكِنْ نَعْمَى الْقُلُوبُ الَّتِي فِي الصُّدُورِ” “Fakat göğüslerdeki kalpler körleşir”⁵⁰ âyetindeki gibi bir yarar vardır. Bu yarar maksudun, zihinlerde fazlasıyla belirginleşip yerleşerek iyice tasvîr edilmesidir. Çünkü muhatap, bu ifadeler geçtiği anda iki tane kalbe sahip olan bir cevf'i fazlasıyla tasavvur edebilecektir. Bu da “bir insanda iki kalp bulunabileceği”⁵¹ iddiasının derhal reddedilmesi demektir. Yani âyet bir

⁴¹ “الْجَوْفُ” (el-cevf): Cevf, lugatta insanın beyin hariç, kalp ve ciğerler gibi hayatî uzuvlarının bulunduğu karın ve göğüs boşluğunun tamamına denir. (İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, 21/256; Ahmet Muhtâr Ömer, *Mu'cemü'l-Lugati'l-'Arabîyyeti'l-Muâsıra* (Kahire: Âlemü'l-Kütüb, 2008), 2/423.)

⁴² el-Hacc 22/46.

⁴³ Altuntaş - Şahin, *Kur'ân-ı Kerîm ve Meâli*, 336.

⁴⁴ Muhammed b. Ebû Bekir er-Râzî, *Ünmûzecün Celîl fi Es'ile ve Ecvibe min Garâ'ibi Âyi't-Tenzîl (er-Rıyâz: Dâru Âlemi'l-Kütübi'l-Memleketi'l-Arabîyyeti's-Suûdiyye*, 1991), 347.

⁴⁵ el-Ahzâb 33/4.

⁴⁶ Altuntaş - Şahin, *Kur'ân-ı Kerîm ve Meâli*, 417.

⁴⁷ Ziyâeddîn İbnü'l-Esîr, *el-Câmi'u'l-Kebîr fi Sınâ'ateyi'l-Manzûm mine'l-Kelâm ve'l-Mensûr (Bağdat: Matbaatü'l-Mecma'i'l-İlmî*, 1956), 151.

⁴⁸ İbnü'l-Esîr, *el-Câmi'u'l-Kebîr*, 283.

⁴⁹ el-Hacc 22/46.

⁵⁰ Altuntaş - Şahin, *Kur'ân-ı Kerîm ve Meâli*, 336.

⁵¹ Âyeti kerîmenin “مَا جَعَلَ اللَّهُ لِرَجُلٍ مِنْ قَلْبَيْنِ فِي جَوْفِهِ” (Allah, hiçbir adamın içine iki kalp koymamıştır)

anlamda, iddianın sahibi olan eski Araplara cevap niteliğindedir. Âyeti kerîmede derhal redd ve inkâr anlamı bulunduğu, onda bir çok te'kit edatının kullanılmasından da anlaşılmaktadır.⁵²

Âyette izaha çalışılan fâideden dolayı itnâb yapılarak aynı mânaya delalet eden, binası, vezni ve adedi aynı olan, ⁵³”الْبَطْنُ” kelimesi yerine ”الْجَوْفُ” kelimesi kullanılmıştır. Bu da nazım ve kelimahâlinin yani Hz. Allah'ın (c.c.) lafızların seçiminde nihai hedefe ulaştığını ve lafızları hak ettikleri yerlere koyduğunu göstermektedir.⁵⁴

2.9. ”بِأَفْوَاهِكُمْ” İfadesinin Zikredilmesindeki İncelik

Kelâmında yalnız bir cümlede bulunan itnâb, hakikat ve mecâz şeklinde olabilmektedir. Mesela Arapların ”Ben onu gördüm.” denecek yerde ”رَأَيْتُهُ” (Ben onu gözümle gördüm) demeleri, hakikat halinde bulunan itnâba örnektir. Görme fiili ile ilgili bir şey anlatılırken sadece gördüm ya da türevleri kullanılarak ifade edilebilir. Ancak gerçekte işin aslı böyle değildir. Görme fiili başarmak ya da ulaşılmak istenen şeylerde kullanılacağı zaman durum farklılık arz eder. Şöyle ki; elde etmeye, başarmaya ve başarmaya işaret etmesi için ”رَأَيْتُهُ بِعَيْنِي” (Ben onu gözümle gördüm) şeklinde itnâb yapılmak suretiyle işin yapıldığı uzuv da kelâmında zikredilerek fiil te'kitlenir. Bu tür

kısmı Cümeyl b. Ma'mer el-Fihri hakkında nazil olmuştur. Cümeyl, zeki ve işittiğini derhal ezberleyen bir kimse idi. Kureys, bu adam hakkında ”İki kalbi olan kişiden başkası bu kadar şeyi ezberleyemez” diyordu. Zira bu zât, şöyle diyordu: Benim iki kalbim olup bunlardan her biriyle Muhammed'in (S.A.V.) aklından daha üstün düşünürüm. Bedir günü gelince içlerinde Cümeyl'inde bulunduğu müşrikler yenilgiye uğradılar. Ebû Süfyân, ayakkabısının biri elinde diğeri ayağında olduğu halde Cümeyl'le karşılaşmış ve ona, halkın durumu ne? diye sordu. Cümeyl, yenildiler dedi. Ebû Süfyân, neyin var? Niçin ayakkabının biri elinde diğeri ayağında? diye sordu. Cümeyl: Ben her ikisinin de ayaklarımda olduğunu biliyordum. Kureys, işte o vakit sayet onun iki kalbi olsaydı ayakkabısını elinde unutmayacağını anlamış oldu. Bunun üzerine âyetin bu kısmı nazil oldu. (Ebü'l-Hasen Alî b. Ahmed b. Muhammed b. Ali el-Vâhidî en-Nisâbü'n-Nüzûl, *Esbâbü'n-Nüzûl* (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1990), 365; Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî eş-Şâfiî, *Lübâbü'n-Nukûl fî Esbâbi'n-Nüzûl* (Beyrut-Lübnan: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, ts.), 156; Muhammed Ali es-Sâbü'nî, *Ravâiu'l-Beyân Tefsîru Âyâtî'l-Ahkâm* (Dımaşk: Mektebetü'l-Gazâlî, 1980), 2/255.)

⁵² İbnü'l-Esîr, *el-Câmi'u'l-Kebîr*, 151, 283; Muhammed Emin el-Hereri, *Tefsîru Hadâiki'r-Revhî ve'r-Reyhân fî Revâbi'Ullûmi'l-Kur'ân* (Beyrut: Dâru Tavgi'n-Necât, 2001), 22/458.

⁵³ ”الْبَطْنُ” (el-batn): Batn kelimesi lugatta, insan vücudunda sırta denk gelen, içerisinde böbrek vs. bazı iç organların ve bağırsakların bulunduğu göğüs ile karın boşluğu arasındaki kısma denir. (Ahmet Muhtâr Ömer, *Mu'cemü'l-Lugati'l-Arabiyeti'l-Muâsıra*, 1/221.)

⁵⁴ İbnü'l-Esîr, *el-Câmi'u'l-Kebîr*, 164.

itnâblara, belâgat dilinde "manevî te'kit" üslûbu denir.⁵⁵ İşte bu âyeti kerîmedeki ⁵⁶“ذَلِكُمْ قَوْلُكُمْ بِأَفْوَاهِكُمْ” “Bu sizin ağızlarınızla söylediğiniz (fakat gerçekliği olmayan) sözünüzdür”⁵⁷ cümlesinde de hakikat şeklinde manevî te'kit üslûbuyla yapılan bir "itnâb" vardır.⁵⁸ Buradaki itnâbın faydası veya gayesi; Cenâb-ı Hakk'ın "söylemek" fiiliyle birlikte "ağız" lafzını da zikretmesi sebebiyle söz konusu âyette Câhiliye dönemi insanların zihâr ve evlat edinmeyle alakalı sözlerinin doğru ve yerinde bir söz olmayıp, uydurma bir söz olduğunu vurgulamaktır.

Hz. Allah (c.c.), önce insanın yaratılışının maddi cephesiyle alakalı olan "bir kişide iki tane kalp bulunabilmesi" iddiasını reddetmiştir. Sonra da tamamen insanın manevî cephesiyle alakalı olan iki manevî meseleyi: "Hanımlara zihâr yapılmasını ve evlât edinmenin neseble bir sayılmasını" reddetmiştir. Nasıl ki "مَا جَعَلَ اللَّهُ لِرَجُلٍ مِنْ قَلْبَيْنِ فِي جَوْفِهِ" cümlesinde kelâm "مَا جَعَلَ" şeklinde tamam olacak olduğu halde te'kit ve hemen red için "اللَّهُ لِرَجُلٍ مِنْ قَلْبَيْنِ" ifadesi getirildiyse, "ذَلِكُمْ قَوْلُكُمْ بِأَفْوَاهِكُمْ" cümlesinde de "ذَلِكُمْ قَوْلُكُمْ" demekle aslında kelâm tamam olacak iken reddi vurgulamak ve te'kit etmek için "بِأَفْوَاهِكُمْ" ifadesi getirilerek hakiki itnâb yolu tercih edilmiş oldu. Böylelikle bu meselelerin, gerçekte hiçbir alakası olmayan, sadece dille söylenen bir sözden ibaret olduğu vurgulanmak için redd te'kit edilerek, muhataba bu üç meselenin de hiçbir doğruluk ve geçerlilik yönü olmayan birer batıldan ibaret oldukları daha icâzlı bir şekilde anlatılmış oldu.⁵⁹

Yine âyeti kerîmenin devamındaki "وَاللَّهُ يَقُولُ الْحَقَّ وَهُوَ يَهْدِي السَّبِيلَ"⁶⁰ kavlinde, "müsned-i ileyhin takdimi" veya "zikri" yoluyla "kasr-ı kalb" durumu söz konusudur.⁶¹ es-Sekkâkî (ö. 626/1229) ve el-Kazvînî'ye (ö. 739/1338) göre müsned-i ileyh tahsis ifade etmesi için zikredilir.⁶² Burada, muhatapların âyette sayılan hükümlerin tersine inanmalarından dolayı kasr-ı kalb yolu tercih edilmiştir.

⁵⁵ Manevî te'kit: Te'kit edilen lafza ait zamir bulunması şartıyla، أَجْمَعُ، أَكْتَعُ، أَبْتَعُ، أَبْصَعُ، نَفْسَهُ، عَيْتَهُ، كَلَامَهُ، كَلَامُهُمْ gibi kelimelerin getirilmesi ve ifadeyi güçlendirmek için bir fiille beraber, o fiilin yapıldığı uzvun getirilmesine denir. Ali Bulut, "Kur'ân-ı Kerîm'de İtnab Üslubu", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 3/11 (Kasım 2010), 201.

⁵⁶ el-Ahzâb 33/4.

⁵⁷ Altuntaş - Şahin, *Kur'ân-ı Kerîm ve Meâli*, 417.

⁵⁸ İbnü'l-Esîr, *el-Câmi 'u'l-Kebîr*, 281-282.

⁵⁹ Bulut, "Kur'ân-ı Kerîm'de İtnab Üslubu", 283.

⁶⁰ el-Ahzâb 33/4.

⁶¹ Tîbî, *Fütûhu'l-Gayb fi (ve)'l-Keşf 'an Kınâ 'i'r-Rayb* (Şerhu/Hâşiyetü'l-Keşşâf), 375.

⁶² Süyûtî, *Lübübü'n-Nukûl*, 173.

Zemahşerî (ö. 538/1144) de bu konuda “Bu cümlede mûsned-i ileyhin zikri tahsis ifade eder” demiştir. Zemahşerî’ye göre buradaki tahsis nefi ve istisnâ edâtı ile olan tahsis gibidir. O, buradaki tahsisi “ وَاللّٰهُ عَزَّ وَجَلَّ لَا يَقُولُ إِلَّا مَا ” *“Allah azze ve celle ancak zâhiri ve bâtını gerçek olanı söyler ve ancak doğru yola iletir”* şeklinde nefi ve istisnâ edâtı ile olan tahsis gibi tefsir etmiştir. Her iki cümlede de mef’ûlü hasr vardır. Ayrıca Zemahşerî, “Cenâb-ı Hakk’ın ancak gerçeği söyleyip, doğru yola iletmesini bir sonraki âyeti kerîmenin başındaki “أَدْعُوهُمْ لِأَبَائِهِمْ هُوَ أَفْسَطُ عِنْدَ اللّٰهِ” (*Onları babalarına nispet ederek çağırın. Bu Allah katında daha (doğru ve) adaletlidir*) ifadesi olduğunu ve iki âyeti kerîmedeki cümleler arasında fasılda güzellik, vasılda ise fesâhat vardır” demiştir.⁶³

Süyûtî (ö. 911/1505), Zemahşerî’nin bu yaklaşımına açıklık getirerek; “Muhtemelen ez-Zemahşerî, mûsned-i ileyhin zikri ile mûsned-i ileyhin takdimini kasetmiştir” der.⁶⁴

2.10. Âyetteki Fasılda “ا” (elif)’e Riayet Edilmemesindeki İncelik

Âyeti kerîmenin sonundaki “وَاللّٰهُ يَقُولُ الْحَقُّ وَهُوَ يَهْدِي السَّبِيلَ” *“Allah ise gerçeği söyler ve doğru yola iletir”*⁶⁵ cümlesindeki “السَّبِيلَ” kelimesi, hem âyetin mefhumu ve muktezâsı gereği hem de hakikati ve aklen malum olanı “ihtisâr” ve “icâz” gereği 66. ve 67. âyetlerde geçen “السَّبِيلَ” kelimesindeki gibi “ا” (elif) zikredilip âyetin sonu “ا” (elif) üzerine med olunduğu (uzatıldığı) gibi “ا” (elif) zikredilip uzatılmamıştır.⁶⁷

Kur’ân-ı Kerîm’in nazmı celilinde bilerek ve hususiyle yapılan, bir çok sanatsal ifadeler bulunmaktadır. Her kelime hatta her harf hususi bir sebepten dolayı getirilmiştir. Kur’ân-ı Kerîm’de bazen cümleye kelime/ler veya kelimeye harf/ler ilave edilerek zikir, bazen de cümleden kelime/ler veya kelimedden harf/ler kaldırılarak hazif yapıldığı görülmektedir. Meselâ aynı kelime/lerin geçtiği âyetlerin bazısında o kelime üzerinde zikir, bazısında ise hazif yapılmış olduğu görülmektedir. Eğer âyette geçen olay uzun ve uzatılmaya müsait bir olaysa yukardaki gibi zikir yapılıır. Şayet üzerinde zikir

⁶³ Ebü’l-Kasım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-Zemahşerî, *el-Kessâf ‘an Hakâ’iki Gavâmizi’t-Tenzil ve ‘Uyûni’l-Ekâvîl fi Vücûhi’t-Te’vîl* (Beyrut: Dâru’l-Küttâbi’l-Arabî, 1986), 3/522.

⁶⁴ Süyûtî, *Lübâbü’n-Nukûl*, 173.

⁶⁵ el-Ahzâb 33/4.

⁶⁶ Altuntaş - Şahin, *Kur’ân-ı Kerîm ve Meâli*, 417.

⁶⁷ Fâzıl Sâlih es-Samerâî, *Belâgatü’l-Kelîmeti fi’t-Ta’bîri’l-Kur’ânî* (Kahire: Şirketü’l-Âtik li Sınâati’l-Kitab, 2006), 34.

yapılan kelimenin bulunduğu bir başka âyette geçen olay kendisinde zikir yapılan âyettekinden daha kısa bir olay ise buna delalet etmek için bu sefer hazif yapılır. Mesela 66. ve 67. âyeti kerîmelerde, cehennem ehlinin sözleri mevzu edildiğinden âyetlerin sonundaki kelimeler zikir yapılarak uzatılmıştır. Çünkü cehennem ehli, Allahu Teâlâ'nın buyurduğu gibi ⁶⁸ “وَهُمْ يُصْطَرِّخُونَ فِيهَا” *“Ve onlar orada feryat ederler”*⁶⁹ yani feryâdu figân içinde ağlayarak seslerini uzatırlar. Âyetin muktezâsı feryat ve sesi uzatmak olduğu için burada uygun olan bu kelimelerin sonundaki harflerin zikir yapılarak uzatılmasıdır. Diğer âyette ise böyle bir şey yoktur. Diğer âyet, zikir yapılarak uzatılan âyetin tam tersine ancak hakikati ve aklen malum olanı pekiştirmek içindir. Bundan dolayı âyetin sonunda zikir yapılmayıp hazif yapılmıştır.⁷⁰ Bazen de tamamen bu anlatılanlardan uzak olarak “îcâz” ve “ihtisâr” için hazif yapıldığı da görülmektedir.⁷¹

2.11. “أُدْعُوهُمْ لِآبَائِهِمْ” Haber Cümlesindeki İncelik

Âyetin başındaki ⁷² “أُدْعُوهُمْ لِآبَائِهِمْ” inşâ cümlesine atfolunan ⁷³ “فَإِنْ لَّمْ تَعْلَمُوا” *“Eğer babalarını bilmiyorsanız, onlar sizin din kardeşleriniz ve dostlarınızdır”*⁷⁴ cümlesinin “فَإِنْ لَّمْ تَعْلَمُوا آبَاءَهُمْ” kısmı şart cümlesi ya da şart ile mukayyed müsned, “فَإِخْوَانُكُمْ فِي الدِّينِ وَمَوَالِيكُمْ” kısmı ise şartın cevabına gelen “ف” den anlaşıldığı üzere şartın cevabıdır. Başta Taberî (ö. 310/923) ve diğer birçok müfessirin tefsirlerinde açıkladıklarına göre cümlelerin takdiri “فَهُمْ إِخْوَانُكُمْ وَمَوَالِيكُمْ” şeklindedir. Mübteda ve haberden oluşan bu isim cümlesinin müsned-i ileyhi olan “هُم” zamiri hazfedilmiştir.⁷⁵ Müsned-i ileyhi hazfedilen bu “haber” cümlesi, asıl maksadının dışında “te'kit” ve “te'nîs (alıştırma)” gayesi ile kullanılmıştır. Çünkü bu durum onların kolay alışabilecekleri bir durum değildir. Ya da bu haber cümlesinde, “(Muhataplarına hitaben) iki şekilden birisi ile seslenin” denilmek suretiyle

⁶⁸ el-Fâtr 35/37.

⁶⁹ Altuntaş - Şahin, *Kur'ân-ı Kerîm ve Meâli*, 437.

⁷⁰ Samerrâi, *Belâgatü'l-Kelîmeti*, 34.

⁷¹ Samerrâi, *Belâgatü'l-Kelîmeti*, 9.

⁷² el-Ahzâb 33/5.

⁷³ el-Ahzâb 33/5.

⁷⁴ Altuntaş - Şahin, *Kur'ân-ı Kerîm ve Meâli*, 417.

⁷⁵ Ebû Ca'fer en-Nehhâs Ahmed b. Muhammed b. İsmâil el-Murâdî el-Mısırî en-Nehhâs, *İ'râbü'l-Kur'ân* (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2000), 3/207.

yol gösterilerek “irşâd” gayesi vardır.⁷⁶

2.12. “هُوَ أَقْسَطُ عِنْدَ اللَّهِ” Cümlesinde İzmâr fî Makami'l-İzhar Yapılmasındaki İncelik

77“هُوَ أَقْسَطُ عِنْدَ اللَّهِ” *“Bu, Allah katında daha (doğru ve) adaletlidir”*⁷⁸ cümlesindeki müsned-i ileyh olan “هُوَ” merfû-u munfasıl zamiri, baş taraftaki “أَدْعُوا” fiili ve fâilinin delaleti karinesi ile aslında muzâf ve muzâf-ı ileyhden oluşan ve ismi zâhir olan müsned-i ileyh yerine yani “دَعَاؤُكُمْ” ismi zâhiri yerine getirilmiştir.⁷⁹ Bu haber cümlesi, iki tür fâideden dolayı gelmiştir. Bunlar Allah'ın inayetinin evlat edinmedeki Câhiliye hükümlerinin iptali ile beraber olduğunu ve evlat edinme hakkındaki Allah'ın koyduğu hükmü kabul etmeleri noktasında Müslümanları alıştırmayı noktasında “ta’lim” ve “takrir” gayeleridir.⁸⁰

Yine âyeti kerîmenin *“وَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ فِيمَا أَخْطَأْتُمْ بِهِ”*⁸¹ *“Hata ile yaptığımız bir işte size hiçbir günah yoktur”*⁸² kısmındaki haber cümlesi, âyetin başındaki haram olduğu için zıddından nehiy anlamına gelen ve vücûb ifade eden *“وَلَا تَدْعُوهُمْ”* cümlesinde bulunan emir üzerine ma’tûftur. Sanki bu *“وَلَا تَدْعُوهُمْ”* (Hata ile çağırmanız dışında evlatlık edindiklerinizi öyle (babalarına nispet etmeden) çağırmanız) demek olur.⁸³

Ayrıca bu cümlede temel unsurlarından müsned olan *“عَلَيْكُمْ”*, müsned-i ileyh olan *“جُنَاحٌ”* lafzından önce zikredilmiştir. Burada müsned, zarf olup nâkıs fiilin yani *“لَيْسَ”* (leyse)nin haberi konumundadır. Müsned-i ileyh ise

⁷⁶ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, 262.

⁷⁷ el-Ahzâb 33/5.

⁷⁸ Altuntaş - Şahin, *Kur'ân-ı Kerîm ve Meâli*, 417.

⁷⁹ Ebû'l-Bekâ Muhibbuddîn Abdullah b. Hüseyin b. Abdullâh el-Ukberî, *et-Tibyân fî İ'râbi'l-Kur'ân* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2010), 2/1051.

⁸⁰ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, 262.

⁸¹ el-Ahzâb 33/5.

⁸² Altuntaş - Şahin, *Kur'ân-ı Kerîm ve Meâli*, 417.

⁸³ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, 264.

“لَيْسَ” fiilinin ismi olan “جُنَاحٌ” kelimesidir.⁸⁴ Burada takdim yapılmamış olsaydı anlam, “size günah değildir” şeklinde olurdu. Yani cümleye dar bir anlam yüklenmiş olurdu.

2.13. “جُنَاحٌ” Kelimesinin Kullanılmasındaki İncelik

“جُنَاحٌ، ذَنْبٌ، إِثْمٌ، حِرْمٌ” kelimelerinin hepsi günah anlamına gelmektedirler. Ancak Ahzâb sûresinin beşinci âyetinde “جُنَاحٌ”⁸⁵ kelimesi kullanılmıştır. Gerek “لَيْسَ” ile menfî kelâmda diğerlerine göre umumî olan “جُنَاحٌ” kelimesinin kullanılması gerekse bu kelimenin “لَيْسَ” ile nefiden sonra gelmesi hükmün kapsamını genişletmek içindir. Yani evlatlık edilen çocuğun nehiyden⁸⁶ evvel ya da sonra, hata ile gerçek babasından başkasına nisbet edilmesinde günah olmayışının; özellikle inanmayan kimselere nazaran, “عَلَيْكُمْ” kelimesindeki “كُم” zamirinin raci olduğu kimselerdeki fazlalığına işaret ederek “onlara günah olmayan size hiç günah değildir” anlamını ifade etmek içindir. Ayrıca âyet, bu hata ile yapılan amellerin tamamında günahın olmayışına da işaret etmektedir.⁸⁷ Ayrıca belâgat açısından en üstünü, menfi kelâmda umumi olanının, müsbet kelimada ise hususi olanının tercih edilmesidir.

Beyzâvî (ö. 685/1286); gerek takdim-tehirin, gerek nekre isimlere gelen tenvin-i tenkîrin mânadaki etkisini, gerek nazmun değişimini, gerekse nefiden sonra müsned-i ileyh olan nekre bir kelimenin şüyu’ (genellik) ifade etmesini, bu âyeti tefsîr ederken “وَلَا إِثْمَ عَلَيْكُمْ فِيمَا فَعَلْتُمُوهُ مِنْ ذَلِكَ مُحْطِئِينَ قَبْلَ النَّهْيِ أَوْ بَعْدَهُ عَلَى التَّسْوِئِ”⁸⁸ “Sizin, yasaklama gelmeden önce hata ederek veya yasaklama geldikten

⁸⁴ (رَبٌّ وَ حَاشَا وَ خَلَا وَ عَدَا وَ لَوْلَا وَ لَعَلَّ) hariç her harfi cere bir fiil, şibih fiil veya mâna-i fiilden oluşan bir müteallak lazımdır. Bu müteallak bazı kere hafzedilir. Hafzolunan müteallak, mânası câr ve mecrurdan anlaşılan (وَجَدَ، حَصَلَ) gibi umûmî fiillerden olan bir müteallak olursa o câr ve mecrûra “zarf-ı mustagar” denir. Mütellakin mânası câr ve mecrurdan anlaşılmazsa ya da müteallak hiç hafzedilmese o câr ve mecrûra “zarf-ı lağv” denir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Birgivî Mehmed Efendi, *İzhârü'l-esrâr (Nahiv Mecmuası)* (İstanbul: Fazilet Neşriyat, 1999), 117.

⁸⁵ “الجناح” (Cünâh) kelimesinin günaha meyletmek, suç, günâh ve cinâyet gibi anlamları olduğu gibi umumi olarak bütün günahlar için kullanıldığı da söylenir. Bundan dolayı anlam bakımından diğerlerine göre daha umumidir. (bkz. Muhammed Murtazâ ez-Zebîdî, *Tâcü'l-Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs* (Beyrut: Dâru'l-Hidâye, ts.), 6/351; Kahire Arap Dil Kurumu, *el-Mu'cemü'l-Vasîf* (Kahire: Mektebetü'ş-Şurûk ed-Devliyye, 2004), “Bâbü'l-Cîm”, 139.)

⁸⁶ “وَمَا جَعَلَ أَدْعِيَاءَكُمْ أَبْنَاءَكُمْ” (Allah), yine evlatlıklarımızı da öz çocuklarımız (gibi) kılmamıştır. (el-Ahzâb 33/4.)

⁸⁷ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, 265.

sonra dil sürçmesi ya da unutkanlıkla nisbet etme işini yapmanızdan dolayı sizin üzerinize hiçbir günah yoktur” şeklinde gâyet veciz bir takdirle takdir ederek âyetteki şuyû’ mânasını “قَبْلَ النَّهْيِ أَوْ بَعْدَهُ” şeklinde göstererek mânaya nasıl tesir ettiğini göstermeye çalışmıştır.⁸⁸

2.14. Âyette “مِنْ” Harfi Cerinin Zikredilmesindeki İncelik

Âyetin başındaki⁸⁹ “النَّبِيِّ أَوْلَىٰ بِالْمُؤْمِنِينَ مِنْ أَنفُسِهِمْ” “Peygamber, mü’minlere kendi canlarından daha önce gelir”⁹⁰ haber cümlesinde müsnedin “أَوْلَىٰ بِالْمُؤْمِنِينَ مِنْ أَنفُسِهِمْ” şeklinde sîga itibarıyla ismi tafdil sîgası olması ve müsnedin müteallık olan “مِنْ أَنفُسِهِمْ” ifadesindeki harfi cer olan “مِنْ”in tafdilîyet için olması müsned-i ileyhte tafdilîyet mânası oluşturmaktadır.⁹¹ Mahzûf bir muzâf takdir edilirse de âyetin mânası “النَّبِيِّ أَوْلَىٰ بِمَنَافِعِ الْمُؤْمِنِينَ أَوْ بِمَصَالِحِ الْمُؤْمِنِينَ” (Peygamber, mü’minlere menfaatlarından (kendi canlarından) daha önce gelir) şeklinde olur. Buradaki yakınlığın, mü’minlerin canları dahil her şeylerini kapsamı maksadıyla hazif yapılmıştır. Dolayısıyla şayet hazif yapılmamış olsaydı âyet bu mânayı ifade etmeyebilirdi.⁹²

2.15. “وَأَزْوَاجَهُ أُمَّهَاتُهُمْ” Cümlesindeki İncelik

Hererî’nin (ö. 1441/2019) de ifade ettiği üzere âyeti kerîmede⁹³ “وَأَزْوَاجَهُ”⁹⁴ Hererî’nin (ö. 1441/2019) de ifade ettiği üzere âyeti kerîmede⁹³ “وَأَزْوَاجَهُ”⁹⁴ cümlesinde “teşbih-i belîğ”⁹⁵ bulunmasının hikmeti şudur: Buradaki îcâz, muhatabın dikkatini çekmek ve Ezvâc-ı Tâhirâtı (Rasûlullahın (sav) hanımlarını) ta’zim⁹⁶ için yapılmıştır.

Babalar, çocuklar, kız kardeşler ve erkek kardeşler arasındaki neseb

⁸⁸ Nâsirüddîn Ebû Saîd (Ebû Muhammed) Abdullah b. Ömer b. Muhammed el-Beyzâvî, *Envârü’l-Tenzîl ve Esrârü’l-Te’vîl* (Beyrut: Dâru İhyâi’l-Turâsî’l-Arabî, 1997), 1/225.

⁸⁹ el-Ahzâb 33/6.

⁹⁰ Altuntaş - Şahin, *Kur’ân-ı Kerîm ve Meâli*, 417.

⁹¹ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, 266.

⁹² İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, 266.

⁹³ el-Ahzâb 33/6.

⁹⁴ Altuntaş - Şahin, *Kur’ân-ı Kerîm ve Meâli*, 417.

⁹⁵ Teşbih-i Belîğ: İki tarafın (Müşebbeh ve Müşebbehün bih) zikredilip, vech-ü şebeh ve teşbih edatının hazfedildiği teşbihe denir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ahmed el-Hâşimî, *Cevâhiru’l-Belâga fi’l-Meânî ve’l-Beyân ve’l-Bedî’* (Beyrut: Mektebetü’l-’Asriyye, 2010), 238; Merâğî, *Ulûmu’l-belâga*, 233; İsmail Durmuş, “Teşbih”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayın ve Matbaacılık, 2011), 40/553, 556.

⁹⁶ Zühaylî, *et-Tefsîru’l-Münîr*, 30/489.

bağı bu teşbihteki hakikî mâna ile mecâzî mâna arasındaki alâkayı oluşturmaktadır. Gerçek mânayı murad etmeye engel karine-i mânia ise bu âyeti kerîme nazil olmadan önce hiçbir malı olmayan muhacirlerin Medinelî ensâra kardeş kabul edilerek, onlara vâris ilan edilmeleridir.

Bu âyetle rahim ve akrabalık mirasın esası olarak kabul edilerek hılf (anlaşma) ve hicret sebebiyle mirasçı kılma âdeti ortadan kaldırılmıştır. Bu da "Aralarında akrabalık bağı olanlar, Allah'ın kitabına göre, miras konusunda birbirleri için diğer mü'minlerden ve muhacirlerden daha önceliklidirler" anlamına gelmektedir.

2.16. Âyetin Kendinden Önceki Âyete Vasledilmesindeki İncelik

İlk üç âyeti kerîmeye uzak kalan bu âyeti kerîme, aradaki irtibatı kopartmamak için ilk üç âyet üzerine vav ile atıf yoluyla "vasl" yapılmıştır. Dolayısıyla âyet, ilk üç âyette geçen emirlerin mânasını da içine almış oldu. Burada vaslın fâidesi, üç tane Câhiliye âdetinden bildirilmeden önce emirlerin zikredilmesi, bütün bu emirlerin Allah'ın ülü'l-azm peygamberlerden almış olduğu sözlerden olduğunu bildirmektir. Altıncı âyetteki "i'lâm" gayesiyle ve karine babından haber cümlesi olarak zikredilen ⁹⁷"كَانَ ذَلِكَ فِي الْكِتَابِ مَسْطُورًا"⁹⁷ "Bu (hüküm) Kitap'ta yazılıdır"⁹⁸ cümlesinin varlığından dolayı söz konusu alınan sözün açıklanmasına da ihtiyaç duyulmamıştır.⁹⁹

2.17. "وَمِنْ نُّوحٍ وَإِبْرَاهِيمَ وَمُوسَى وَعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ" Cümlesinde İtnâb Yapılmasındaki İncelik

Âyetteki "مِنَ النَّبِيِّينَ" (Peygamberlerden) ifadesi, bütün peygamberleri kapsayacak şekilde umum ifade etmektedir. Bu umumî ifadeden sonra Hz. Allah (c.c.) hususi olarak ¹⁰⁰"وَمِنْ نُّوحٍ وَإِبْرَاهِيمَ وَمُوسَى وَعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ"¹⁰⁰ "Senden, Nûh'tan, İbrâhim, Mûsâ ve Meryem oğlu İsa'dan da"¹⁰¹ buyurarak şân ve şereflerini beyan etmek için umumi ifadenin içerisinde dahil olmasına rağmen şeriat ve ilâhî kitap sahibi ülü'l-azm peygamberlerin isimlerini ayrıca zikretmiştir. Ayrıca bu itnâbın sebebi alınan sözlerin ehemmiyetine işaret etmek içindir.¹⁰²

⁹⁷ el-Ahzâb 33/6.

⁹⁸ Altuntaş - Şahin, *Kur'ân-ı Kerîm ve Meâli*, 417.

⁹⁹ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tevvîr*, 275.

¹⁰⁰ el-Ahzâb 33/7.

¹⁰¹ Altuntaş - Şahin, *Kur'ân-ı Kerîm ve Meâli*, 418.

¹⁰² Muhammed b. Ebû Bekir er-Râzî, *Ümmüzeccün Celîl fî Es'ile ve Ecvice min Garâ'ibi Âyi't-Tenzîl*, 414; Ca'fer Şerefü'd-dîn, *el-Mevsûatü'l-Kur'âniyye (Hasâisu's-Süver)* (Beirut: Dâru't-Tagrîb Beyne'l-Mezâhibi'l-İslâmiyye, 1999), 7/110.

Âyetteki ¹⁰³“وَآخِذْنَا مِنْهُمْ مِيثَاقًا غَلِيظًا” “Evet biz onlardan sapa sağlam bir söz almıştık”¹⁰⁴ haber cümlesi, kendisi ve içerisinde “غَلِيظًا” sıfatının bulunması sebebiyle önceki cümlelerin anlamını ziyadesiyle te’kit etmektedir. Dolayısıyla bu cümle “te’kit” yoluyla “itnâb” olur. Her verilen söz veya alınan söz bir tür ahid olması hasebiyle büyüktür. Eğer alınan söz peygamberlerden alınmışsa o sözün ayrıca bir önemi ve büyüklüğü vardır. Burada böyle bir mânanın anlaşılmasına yapılan itnâb sebep olmaktadır.¹⁰⁵

2.18. “لَيْسَ الصَّادِقِينَ عَنْ صِدْقِهِمْ وَأَعَدَّ لِلْكَافِرِينَ عَذَابًا أَلِيمًا” Âyetinde İcâz-ı Hazif Yapılmasındaki İncelik

Âyetteki mezkur iki haber cümlesinin her ikisinde de cümlelerin müsned, müsned-i ileyh ve diğer öğelerinde birbirine mukâbil öğeler bulunmaktadır. Ayrıca bu iki cümlede “îcâz-ı hazif” oluşmasını sağlayan iki tane de mahzuf unsur bulunmaktadır. Birinci cümlede hazfolunan, ikinci cümlede bulunmasıyla iktifa edildiğinden hazfolunmuş, ikinci cümlede hazfolunan ise birinci cümlede bulunmasıyla iktifa edildiğinden hazfolunmuştur. Yapılan bu îcâz-ı hazfinde katkısıyla mezkur iki haber cümlesinde ikisi beraber düşünüldüğünde sözlerini tutmayan kafirleri “tevbîh” ve “tekbît”, sözlerini tutanları ise “teşrif” gayesi bulunmaktadır.¹⁰⁶ Bu gayeden yola çıkarak âyet, “لَيْسَ الصَّادِقِينَ عَنْ صِدْقِهِمْ فَأَتَاهُمْ وَيَسْأَلُ الْكَافِرِينَ عَمَّا أَجَابُوا” Bu gayeden yola çıkarak âyet, “لَيْسَ الصَّادِقِينَ عَنْ صِدْقِهِمْ فَأَتَاهُمْ وَيَسْأَلُ الْكَافِرِينَ عَمَّا أَجَابُوا” ((Allah bunu,) doğru kimseleri doğruluklarından hesaba çekmek için (yapmıştır) ki onları ödüllendirdi. Kâfirleri de peygamberlerine icâbet edip etmediklerinden hesaba çekmek için (yapmıştır) ki onlara da elem dolu bir azap hazırlamıştır) şeklinde takdir edilir.¹⁰⁷

2.19. Âyette Bulunan İltifâtta İncelik

Kelâmda muktezâ-i zâhirin dışına çıkılarak bir önceki “Hani biz peygamberlerden sağlam söz almıştık. Senden, Nûh’tan, İbrâhim, Mûsâ ve Meryem oğlu İsa’dan da. Evet biz onlardan sapa sağlam bir söz almıştık.”¹⁰⁸ meâlindeki âyeti

¹⁰³ el-Ahzâb 33/7.

¹⁰⁴ Altuntaş - Şahin, *Kur’ân-ı Kerîm ve Meâli*, 418.

¹⁰⁵ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, 275.

¹⁰⁶ Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, *el-Câmi’ li-Ahkâmi’l-Kur’ân (Tefsîru’l-Kurtubî)* (Kahire: Dâru’l-Kütübî’l-Mısırye, 1964), 14/128; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 3/524; Bikaî, *Nazmu’d-Dürer*, 15/295.

¹⁰⁷ es-Semîn el-Halebî, *ed-Dürrü’l-Masûn fi ‘Ulûmi’l-Kitâbi’l-Meknûn* (Dımaşk: Dâru’l-Kalem, ts.), 9/97; Bikaî, *Nazmu’d-Dürer*, 15/295.

¹⁰⁸ Altuntaş - Şahin, *Kur’ân-ı Kerîm ve Meâli*, 418.

kerîmede ülü'l-azm peygamberlerle yapılan sözleşme anlatılırken “ وَأَخَذْنَا مِنْهُمْ ” ifadesinde, mütekellim maa'l-gayr zamiri yani birinci çoğul şahıs olan müsned-i ileyh, doğru kimselerin doğruluklarından hesaba çekilmeleri söz konusu edileceği sekizinci âyette ¹⁰⁹“ لَيْسَ الصَّادِقِينَ ” “(Allah bunu,) doğru kimseleri doğruluklarından hesaba çekmek için (yapmıştır)”¹¹⁰ ifadesinde “kelâmda muktezâ-i zâhirin aksine”, “iltifât” yoluyla gaibe yani üçüncü tekil şahsa geçiş yapılarak ifade edilmiştir.¹¹¹ Âyette, kelâmın muktezâsına göre “Biz doğru kimseleri doğruluklarından hesaba çekmek için, Kâfirlere de elem dolu bir azap hazırlamışızdır” denilmesi gerekirken “(Allah, bunu) doğru kimseleri doğruluklarından hesaba çekmek için (yapmıştır) Kâfirlere de elem dolu bir azap hazırlamıştır” şeklinde üçüncü tekil şahısla hikâyeye üslûbu tercih edilmiştir. Birinci çoğul şahısla başlayan söz, üçüncü tekil şahsa dönüşmüştür. Ayrıca şahıslar ve sîgalar arasında “iltifât” yapılarak¹¹² sorgulamanın söz konusu olduğu bu âyette mazi sîgasından muzâri sîgasına geçilmesi, birinci çoğul şahıs yerine üçüncü tekil şahıs kullanılması, sonra kâfirler için hazırlanmış elem dolu azap anlatılırken tekrar mazi sîgasına geçiş yapılması ve Cenâb-ı Hak'ın celâl ve adalet sıfatlarının devreye girmesi anlamlıdır.¹¹³

Burada ileride anlatılacak olan Ahzâb Savaşı, geçirilen çetin imtihan, münafıkların ve müşriklerin yapıp ettikleri meselelerine giriş olması için ülü'l-azm peygamberlerin şânları ve şereflerine de değinilerek peygamberlere gerek risaleti kavimlerine tebliğ etmelerinden, gerek kavimlerinin kendilerine nasıl icabet ettiklerinden ve gerekse peygamberlere kendilerinden aldığı sözü yerine getirip-getirmediklerinden sorulması şeklinde yapılan sözleşme hatırlatılarak, celâl ve adalet sıfatlarının tecellisinin devreye girerek doğruların doğruluklarının mükâfatlarını görececek olmalarını ve kâfirlerin ve müşriklerin davranışlarının kötülüğünü ifade etmek için iltifât yolu tercih edilmiştir.¹¹⁴

Sonuç

Tüm bu açıklamalardan sonra şunu söylemek mümkündür: Sonsuz ve sınırsız ilim sahibi Yüce Allah'ın (c.c.), “Şüphesiz bu Kur'ân, âlemlerin rabbi

¹⁰⁹ el-Ahzâb 33/8.

¹¹⁰ Altuntaş - Şahin, *Kur'ân-ı Kerîm ve Meâli*, 418.

¹¹¹ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Menvîr*, 276.

¹¹² Mahmud bin Abdîrrahman es-Sâfi, *el-Cedvelü fi İ'rabi'l-Kur'ân-i'l-Kerîm* (Beyrut: Müessesetü'l-İman, 1997), 21/132; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, 276; Muhiiddin bin Ahmet Mustafa Derûş, *İ'râbü'l-Kur'ân ve Beyânüh* (Suriye: Dâru'l-İrşâd li'ş-Şuûni'l-Câmi'iyye, 1994), 7/603; Sabûnî, *Safoeti't-Tefâsîr*, 475.

¹¹³ Muhammed Emin el-Herefi, *Tefsîru Hadaiki'r-Revhî ve'r-Reyhan fi Revâbi'Ulumi'l-Kur'ân*, 22/459.

¹¹⁴ Sabûnî, *Safoeti't-Tefâsîr*, 475; Zühaylî, *et-Tefsîru'l-Münîr*, 244.

tarafından indirilmiştir. Onu, senin kalbine uyarıcılardan olası diye açık bir Arapça ile Rûhu'l-emîn indirmiştir"¹¹⁵ buyurduğu gibi dili Arapça olan yüce kitabımız Kur'ân-ı Kerîm'in, tevhit dairesinden dışarı çıkmadan okunup anlaşılması, yorumlanması ve kalpleri hoşnut etmesi için öğrenilmesi gereken ilimlerin başında Arap dili ve belâgatı gelmektedir.

Kelâmın kastedtiği mânanın anlaşılmasında ve belâgatında, insan algısının yanı sıra Lugat, Sarf veya Nahiv ilmi ne kadar etkiliyse Belâgat ilmi ve dahi özellikle de Meânî ilmi o derece etkilidir. Meânî ilmine sahip olmadan söylenen sözün hem belâgat hem de fesahat açısından noksan bir söz olacağı âşikârdır. Böyle bir bilgi noksanlığının olması değil Kur'ân-ı Kerîm'in, hatta belâgat ve fesahatla söylenmiş sıradan bir sözün dahi anlaşılmasına sebep olabilecektir. Hal böyle olunca da kastedilen mânayı anlamak ve onu yorumlamak artık iyice zorlaşacaktır. Bu makalede ele aldığımız Ahzâb Sûresi'ndeki âyeti kerîmelerde belâgî inceliklerin tespit edilip âyetlerde tatbik edilerek ve anlama olan katkıları incelenerek özellikle Meânî ilmi inceliklerinin gösterilmesinin, bu sûrenin anlam bütünlüğü ve hükümlerinin daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayacağı umulmaktadır. Bu durum, Meânî ilminin Arapça'daki önemini farkederek, fesahat ve belâgat yüklü Kur'ân-ı Kerîm âyetlerindeki kastedilen mânayı anlama ve onları yorumlama çabalarında genel anlamda Meânî ilminin ne kadar elzem olduğunu açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Şüphesiz bir kez daha anlaşılmuştur ki, Hz. Allah (c.c.), Kur'ân-ı Kerîm'i indirdiği son ilâhî kitap olması hasebiyle muhataplarını etkilemesi için ifade ve sözün en belîğ olanıyla donatmıştır.

Sonuç olarak ilâhî kelâmın Arap dili ve belâgatı açısından inceliklerine vâkıf olmak isteyen her ilim adamının temelde Arapça gramerini sonrasında Belâgat ilmi ve özellikle de Meânî ilmini çok iyi bilmesinin gerekliliği şüphe götürmeyecek bir hakikattir. Zira böyle bir ilim adamının Kur'ân-ı Kerîm üzerine yapacağı tercüme, meâl ve diğer çalışmalar ancak bundan sonra daha güvenilir, kullanılabilir ve faydalı bir etkiye sahip olabilecektir. Dolayısıyla apaçık Arapça olarak indirilen Kur'ân-ı Kerîm'i en doğru şekilde anlayabilmek ve onun ilâhî mesajlarını muhataplarına en doğru şekilde aktarabilmek, sahip olduğu orijinal dili yani Arapçayı tüm ayrıcalıklarıyla birlikte öğrenmekle mümkün olabilecektir.

¹¹⁵ Altuntaş - Şahin, *Kur'ân-ı Kerîm ve Meâli*, 374.

Kaynakça

- Altuntaş, Halil - Şahin, Muzaffer. *Kur'ân-ı Kerîm ve Meâli*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2006.
- Âlûsî, Şehâbüddîn Mahmûd. *Rûhu'l-Me'ânî fi Tefsîri'l-Kur'âni'l-'Azîm ve's-Seb'i'l-Mesânî*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1. Basım, 1994.
- Beyzâvî, Nâsirüddîn Ebû Saîd (Ebû Muhammed) Abdullah b. Ömer b. Muhammed. *Envârü't-Tenzîl ve Esrârü't-Te'vîl*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, 1. Basım, 1997.
- Bikaî, Ebû'l-Hasen Burhânüddîn İbrâhîm b. Ömer b. Hasen er-Rubât el-Hirbevî. *Nazmu'd-Dürer fi Tenâsübi'l-Âyâtî ve's-Süver*. Kahire: Dâru'l-Küttâbi'l-İslâmî, ts.
- Birgivî, Mehmed Efendi. *İzhârü'l-Esrâr (Nahiv Mecmuası)*. İstanbul: Fazilet Neşriyat, 1999.
- Bulut, Ali. "Kur'ân-ı Kerîm'de İtnab Üslubu". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 3/11 (Kasım 2010), 183-205. http://www.sosyalarastirmalar.com/cilt3/sayi11pdf/bulut_ali.pdf
- Dervîş, Muhiddin b. Ahmet Mustafa. *İ'râbü'l-Kur'ân ve Beyânüh*. Suriye: Dâru'l-İrşâd li'ş-Şuûni'l-Câmi'yye, 4. Basım, 1994.
- Desûkî, Muhammed b. Ahmed. *Hâşiye 'alâ Şerhi't-Telhîs*. Beyrut: el-Mektebetü'l-'Asriyye, ts.
- Dımaşkı İbn Âdil. *el-Lübâb fi 'Ulûmi'l-Kitâb*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1. Basım, 1998.
- Durmuş, İsmail. "Teşbih". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 40/553, 556. İstanbul: TDV Yayın ve Matbaacılık, 2011.
- Dürre, eş-Şehy Muhammed Ali Tâhâ. *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Kerîm ve İ'rabühü ve Beyânühü*. Dımaşk-Beyrut: Dârü İbni Kesîr, 1. Basım, 2009.
- Ebû'l-Yumn, Mücîrüddîn b. Muhammed el-Uleymî. *Fethu'r-Rahman fi Tefsîri'l-Kur'ân*. Dımaşk: Dârü'n-Nevâdir, 1. Basım, 2009.
- Ebüssuûd, Efendi. *Tefsîru Ebi's-Su'ûd (İrşâdü'l-'Akli's-Selîm ilâ Mezâyâ'l-Kitâbi'l-Kerîm)*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, ts.
- Endelüsî, Ebû Hayyân. *el-Bahru'l-Muhît fi't-Tefsîr*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1999.
- Halebî, es-Semîn. *ed-Dürrü'l-Masûn fi 'Ulûmi'l-Kitâbi'l-Meknûn*. Dımaşk: Dâru'l-Kalem, ts.
- Hâşimî, Ahmed. *Cevâhiru'l-Belâga fi'l-Meânî ve'l-Beyân ve'l-Bedî'*. Beyrut: Mektebetü'l-'Asriyye, 2010.

- Hererî, Muhammed Emîn. *Tefsîru Hadâiki'r-Revhî ve'r-Reyhân fi Revâbî 'Ulûmi'l-Kur'ân*. Beyrut: Dâru Tavgi'n-Necât, 2001.
- Işık, Emin. "Ahzâb Süresi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 2/195-196. İstanbul: TDV Yayın ve Matbaacılık, 2009.
- İbn Âşûr, Muhammed Tâhir. *et-Tahrîr ve't-Tenvîr (Tahrîru'l-Mâna's-Sedîd ve Tenvîru'l-Akli'l-Cedîd min Tefsîri'l-Kitâbi'l-Mecîd)*. Tunus: ed-Dâru't-Tûnisîyye li'n-Neşr, 1984.
- İbnu'l-Hâcib, Ebû Amr Cemâlüddîn Osmân b. Ömer b. Ebî Bekr b. Yûnus. *el-Kâfiye (Nahiv Mecmuası)*. İstanbul: Fazilet Neşriyat, 1999.
- İbnü'l-Esîr, Ziyâeddîn. *el-Câmi'u'l-Kebîr fi Sınâ'ateyi'l-Manzûm mine'l-Kelâm ve'l-Mensûr*. Bağdat: Matbaatü'l-Mecmai'l-İlmî, 1956.
- Kahire Arap Dil Kurumu, *el-Mu'cemü'l-Vasît*. Kahire: Mektebetu's-Şurûk ed-Devlîyye, 2004.
- Karaman, Hayrettin vd. *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsiri*. 7 cilt. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 7. Basım, 2020.
- Kazvînî, Hatîb. *el-İzâh fi 'Ulûmi'l-Belâga*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Basım, 2002.
- Kurtubî, Muhammed b. Ahmed. *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân (Tefsîru'l-Kurtubî)*. Kahire: Dâru'l-Kütübi'l-Mısıriyye, 2. Basım, 1964.
- Mâverdî, Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî. *Tefsîrü'l-Kur'ân (en-Nüket ve'l-'Uyûn)*. Beyrut-Lübnan: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.
- Merâgî, Ahmed b. Mustafâ. *'Ulûmu'l-Belâga (el-Beyân, el-Meânî, el-Bedî')*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2007.
- Nehhâs, Ebû Ca'fer. *İ'râbü'l-Kur'ân*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Basım, 2000.
- Nesefî, Ebü'l-Berekât. *Tefsîru'n-Nesefî (Medârikü't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl)*. Beyrut: Dâru'l-Kelimi't-Tayyib, 1998.
- Ömer, Ahmet Muhtâr. *Mu'cemü'l-Lugati'l-'Arabiyyeti'l-Muâsıra*. Kahire: Âlemü'l-Kütüb, 1. Basım, 2008.
- Râzî, Fahreddîn. *Mefâtihu'l-Gayb (et-Tefsîru'l-Kebîr)*. Beyrut: Dâru İhyâ't-Türâsi'l-Arabî, 3. Basım, 1999.
- Râzî, Muhammed b. Ebû Bekir. *Ünmûzecün Celîl fi Es'ile ve Ecvibe min Garâ'ibi Âyi't-Tenzîl*. er-Riyaz: Dâru Âlemi'l-Kütübi'l-Memleketi'l-Arabiyyeti's-Suûdiyye, 1. Basım, 1991.
- Sabûnî, Muhammed Alî. *Ravâi'u'l-Beyân Tefsîru Âyâti'l-Ahkâm*. Dımaşk:

Mektebetü'l-Gazâlî, 1980.

Sabûnî, Muhammed Alî. *Safvetü't-Tefâsîr*. Kahire: Dâru's-Sâbûnî, 1. Basım, 1997.

Sâfî, Mahmûd b. Abdirrahmân. *el-Cedvelü fi 'l-Râbi'l-Kur'ân-i'l-Kerîm*. Beyrut: Müessesetü'l-İmân, 1997.

Sâmerrâî, Fâzıl Sâlih. *Belâgatü'l-Kelime fi't-Ta'bîr'l-Kur'ânî*. Kahire: Şirketü'l-Âfik li-Smâati'l-Kitâb, 2. Basım, 2006.

Sem'ânî, Ebü'l-Muzaffer. *Tefsîrü'l-Kur'ân (Kitâbü't-tefsîr)*. Riyad: Dâru'l-Vatan, 1. Basım, 1997.

Sübkî, Bahâeddîn. *Arûsu'l-Efrâh fi Şerhi Telhîsi'l-Miftâh*. Beyrut: el-Mektebetü'l-'Asriyye, 1. Basım, 2003.

Süyûtî eş-Şâfiî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî. *Lübâbü'n-Nukûl fi Esbâbi'n-Nüzûl*. Beyrut-Lübnan: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.

Şerefü'd-dîn, Ca'fer. *el-Mevsûatü'l-Kur'âniyye (Hasâisu's-Süver)*. Beyrut: Dâru't-Tagrîb Beyne'l-Mezâhibi'l-İslâmiyye, 1. Basım, 1999.

Tîbî, Ebû Muhammed Şerefüddîn Hüseyin b. Abdillâh b. Muhammed. *Fütûhu'l-Gayb fi (ve)'l-Keşf 'an Kmâ'ir-Rayb (Şerhu/Hâşiyetü'l-Keşşâf)*. Dubai: Câizetü Dubai ed-Devliyye li'l-Kur'âni'l-Kerîm, 1. Basım, 2013.

Ukberi, Ebü'l-Bekâ Muhibbüddîn Abdullah b. Hüseyin b. Abdullâh. *et-Tibyân fi 'l-Râbi'l-Kur'ân*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2010.

Vâhidî, Ebü'l-Hasen Alî b. Ahmed b. Muhammed en-Nîsâbü'rî. *el-Vasît fi Tefsîri'l-Kur'âni'l-Mecîd (el-Vasît Beyne'l-Makbûd ve'l-Basît)*. Beyrut-Lübnan: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Basım, 1994.

Vâhidî, Ebü'l-Hasen Alî b. Ahmed b. Muhammed en-Nîsâbü'rî. *Esbâbü'n-Nüzûl*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1990.

Yalçın, Nihat. *Ahzâb Sûresi'nin Meânî İlmi Açısından Tahlili*. Tokat: Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021.
<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>

Yazır, Elmalılı M. Hamdi. *Hak Dini Kur'ân Dili*. İstanbul: Umut Matbaası, ts.

Zebîdî, Muhammed Murtaẓâ. *Tâcü'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*. Beyrut: Dâru'l-Hidâye, ts.

Zemahşerî, Ebû'l-Kasım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî. *el-Keşşâf 'an Hakâ'iki Gavâmizi't-Tenzîl ve 'Uyûni'l-Ekâvîl fi Vücûhi't-Te'vîl*. Beyrut: Dâru'l-Küttâbi'l-Arabî, 3. Basım, 1986.

Zühaylî, Vehbe. *et-Tefsîru'l-Münîr fi'l-Akîdeti ve's-Şer'ati ve'l-Menhec*. Dımaşk: Dâru'l-Fikri'l-Muâsır, 2. Basım, 1997.